

□ Mariya Bulgarova

Karaçay-Çerkes Bilimsel Araştırmalar Enstitüsü
Nogay Dili Bölüm Başkanı

NOGAY DİLİNİN BUGÜNKÜ SORUNLARI CURRENT PROBLEMS OF THE NOGHAY LANGUAGE

Özet

Nogay dili bugün dağınık bir biçimde Kuzey Kafkasya'nın değişik bölgelerinde, Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'nde, Stavropol vilayetinde, Dağıstan Cumhuriyeti'nde, Astrahan bölgesinde ve Çeçenistan Cumhuriyeti'nde ana dili olarak varlığını sürdürmektedir. Nogay dili Rusya dışında ayrıca Romanya'da, Türkiye'de, Ukrayna'da, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nde yaşayan Nogaylar tarafından da konuşulmaktadır.

Günümüzde küreselleşme ve kitle iletişim teknolojilerindeki gelişmeler genel olarak az konuşurlu Türk boylarının, kendi kültürlerini, dillerini, geleneklerini, adetlerini yaşatma ve sürdürme çabalarını zora sokmuştur. Nogaylar gibi bölünmüş halklar için bu durum sorunları daha da ağırlaştırmaktadır. Mesela, Astrahan bölgesinde yaşayan Nogaylar elli yıldan fazla bir zamandır okullarda Tatar dilinde eğitim almışlardır. Nogay dilinin sosyal alanlarda kullanımı yıldan yıla daralmaktadır. Bilindiği gibi, dilin kullanım alanları daraldığı zaman dil sadece "etnik bir sembol" olarak kalır ve gündelik hayatta az kullanıldığı için de unutulmaya yüz tutar (Kazalieva, 2007). Bu ürkütücü durum, bugün Nogayca için de söz

Anahtar sözcükler: Nogaylar, Nogayca, Karaçay-Çerkes, Stavropol, Dağıstan, Astrahan

Abstract

Nowadays the Noghay language is spoken by the Noghays living in Northern Caucasia, in the autonomous republics of Karachay-Cherkessia, Dagestan and Chechenia as well as in the Astrahan region of Russia. Also, Noghay is spoken in Romania, Turkey, Ukraine and in different Turkic republics in Central Asia.

As a result of globalisation and developments in communication technologies, it became more difficult for the small Turkic communities to maintain their cultures, languages and traditions. This case is even more difficult for those communities that have been divided between different territories. For instance, the Noghays living in the Astrahan region has used the Tatar language as a means of instruction in the schools for more than fifty years. The use of Noghay in social domains has got more and more restricted. Once the domains of language use are restricted, this language becomes an "ethnic symbol" and it tends to be forgotten by its speakers. This threatening situation is what the Noghay language is in now. Presently, Noghay is one of the endangered languages.

Key words: Noghays, Noghay language, Karacay-Cherkessia, Stavropol, Dagestan, Astrahan

1. Giriş

Nogay dili bugün dağınık bir biçimde Kuzey Kafkasya'nın değişik bölgelerinde, Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'nde, Stavropol vilayetinde, Dağıstan Cumhuriyeti'nde, Astrahan bölgesinde ve Çeçenistan Cumhuriyeti'nde ana dili olarak varlığını sürdürmektedir. Nogay dili Rusya dışında ayrıca Romanya'da, Türkiye'de, Ukrayna'da, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nde yaşayan Nogaylar tarafından da konuşulmaktadır. Nogay dili, Karaçay-Çerkes ve Dağıstan cumhuriyetlerinde devlet dili statüsündedir.

Nogay Türkleri, diğer Türk topluluklarına nazaran haklarında az çalışma yapılmış, yeterince tanınmayan ve günümüzde artık yavaş yavaş yok olma tehlikesine maruz kalmış bulunan Türk halklarından biridir. 2010 yılı sayımı sonuçlarına göre Rusya'nın çeşitli bölgelerinde yaşayan Nogayların nüfusu toplam 103,660 kişidir. Nogay dilini konuşanların sayısı ise 87,119 kişi olarak kaydedilmiştir. Toplum dilbilimcilerin yorumlarına göre ulusal dillere zarar veren sebeplerden biri, konuşurların farklı siyasî ve idarî coğrafyalara dağılmış, siyasî ve idarî bakımdan parçalanmış olmasıdır. "Bölünmüş bir halk" olan Nogaylar, tüm bu olumsuz koşullara rağmen, kültürlerini, dillerini ve geleneklerini canlı biçimde günümüze kadar yaşatabilmişlerdir.

Günümüzde küreselleşme ve kitle iletişim teknolojilerindeki gelişmeler genel olarak az konuşurlu Türk boylarının, kendi kültürlerini, dillerini, geleneklerini, adetlerini yaşatma ve sürdürme çabalarını zora sokmuştur. Nogaylar gibi bölünmüş halklar için bu durum sorunları daha da ağırlaştırmaktadır. Mesela, Astrahan bölgesinde yaşayan Nogaylar elli yıldan fazla bir zamandır okullarda Tatar dilinde eğitim almışlardır. Babayurt Nogayları, Kumuk dili, Kırım'dakiler ise Kırım Tatar dili ile eğitim görmüşlerdir. Stavropol bölgesinde yaşayan Neftekum Nogaylarının da ana dillerinde öğrenim görme fırsatları olmamıştır.

2. Tarihi Dönem

Bilindiği gibi, Nogay Türkleri Ortaçağda Altın Orda Devleti'nin parçalanmasından sonra İdil (Volga) Nehrinin sol kıyısında, Güney Ural ile Batı ve Orta Kazakistan'a yerleşerek, orada nüfusça kalabalık ve güçlü Nogay Ordası (Nogay Ulusu) devletini kurmuşlardır. Bu tarihî devlet, Ortaçağda Avrasya'da önde gelen, dünya devletleriyle diplomatik ilişkileri olan ve söz sahibi siyasî bir güç idi (Trepavlov, 2001). XV.-XVII. yüzyıllar arası Nogaylar, Kazaklar, Kırgızlar ve Karakalpaklar ile sıkı komşuluk bağları kurmuş, ticari ilişkiler geliştirmiş ve akrabalık ilişkileriyle yaşadıkları dönemin Orta Asya Türk halklarının destanlarında "Nogay çağı" diye anılmasını sağlamışlardır (Valihanov, 1961).

Nogay halkının zengin sözlü edebiyatının, yüksek değerdeki şiirlerinin ve destanlarının temel kaynağı, hiç kuşkusuz, eski Türk boylarının yarattığı zengin kültür ve Orhon-Yenisey yazıtları olarak bilinen dönemin ünlü eserleridir (Sujunova, 2006). Nogay halkının tarihi, dili ve dil tarihi diğer Türk halklarının tarihi ile sıkı sıkıya bağlıdır. Eski Nogayların ataları Türk halklarının ortak mirası olan Orhon-Yenisey yazıtlarının oluşumuna katkıda bulunmuşlar, Runik alfabeyi kullanmışlardır.

Nogay dili üzerine yapılan çalışmalara göre, Nogay halkının Türk dünyası ortak kültüründe özel bir yeri bulunduğu ve kadim Türk mirasının sahiplerinden biri olduğu belirtilmektedir (Kurmanseitova, 2009). İslamiyeti XIII-XVI. yüzyıllarda kabul eden Nogay halkı, Müslüman Arap kültürünün büyük etkisine de maruz kalmıştır. Nogaylar Kuzey Kafkasya'da Müslümanlığı kabul eden halklardan biri olmuş ve XX. yüzyıla kadar Arap alfabesini kullanmışlardır.

3. Bugünkü durum

Bugünkü Nogay dilbilimi çalışmaları dünya Türkoloji dilbiliminin kazanımlarına dayanmaktadır (Ajbazova & Sikaliyev, 1986). Çağdaş Nogay Türkçesi, Kuzey Kafkasya'da yaşayan Nogayların ana dilidir. Dağıstan ve Karaçay Çerkes Cumhuriyetlerinde ise devlet dili statüsündedir. Nogay dili üzerine incelemeler Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti Bilimsel-Araştırma Enstitüsünün Nogay dili bölümünde, Karaçay-Çerkes Devlet Üniversitesi ile Dağıstan Devlet Üniversitesinde yapılmaktadır. Geçen asrın 30.-40. yıllarında Rus bilim adamları tarafından Nogayların yaşadığı coğrafyalarda (Dağıstan, Astrahan, Stavropol, Karaçay-Çerkes) dilbilimsel saha çalışmaları yapılmış, bu çalışmalar sonucunda N. A. Baskakov tarafından "Nogay dili ve ağızları" adlı kitap yayımlanmıştır (Baskakov, 1940).

1957 yılında iki dilli "Rusça-Nogayca Sözlük", 1963 yılında ise "Nogayca-Rusça sözlük" Moskova'da yayımlanmıştır (Baskakov, 1957; Baskakov, 1963). Bu yıllarda Nogay söz varlığını derleyenlerden biri de ünlü sözlükçü ve dilci S. A. Kalmykova'dır. Kalmykova Nogay dilinin ağızları üzerinde önemli araştırmalar yapmıştır. 1973 yılında Kalmykova'nın "Nogay dili grameri (fonetik ve morfoloji)" adlı kitabı yayımlanmıştır (Kalmykova, 1973). 1980'li yıllarda ise Nogay Türkçesinin ağız metinleri "Avrupa dilbilim atlasında" yer almıştır. Bu alanda başarıyla çalışan bilim adamları E. Ajbazova ve S. Kalmykova da Nogay ağızlarının metinlerini dünya dilbilim çevresinin kullanımına sunmuşlardır. Atlas Hollanda'da hazırlanmış ve yayımlanmıştır. Nogay toponimisi, Nogay dilinin arkaizmleri, Nogay dilinin tarım terimleri M. Bulgarova, Y. Karakaev, S. Kukaeva vd. tarafından incelenmiştir (bk. Bulgarova, 1999; Karakaev, 2000; Kukaeva, 2005; Birabasova, 2000). Günümüzde ise Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti Bilimsel Araştırma Enstitüsü'nde büyük "Nogayca-Rusça sözlük" hazırlanmaktadır.

Nogayların yaşadığı bazı idari bölgelerde okullarda öğrenciler Nogay dili ve edebiyatı dersleri almaktadırlar. Nogay dilinde "Nogay Davısı" (Çerkessk), "Şöllük Mayacı" (Terekli-Mekteb) adlı gazeteler, "Mametekey", "Laşın" adlı dergiler; bunun yanısıra okullar için ders kitapları ve edebi kitaplar yayımlanmaktadır.

Bütün bunlara rağmen Nogay dilinin sosyal alanlarda kullanımı yıldan yıla daralmaktadır. Bilindiği gibi, dilin kullanım alanları azaldığı zaman dil sadece "etnik bir sembol" olarak kalır ve gündelik hayatta az kullanıldığı için de zamanla unutulmaya yüz tutar (Kazalieva, 2007). Bu ürkütücü durum, bugün Nogayca için de söz konusudur. Nogayca mevcut durumda tehlikedeki dillerden biridir.

Her milletin kendi dilini kuşaklar arasında aktarma hakkı vardır. Dilin kuşaktan kuşağa kesintisiz aktarılması ailelerin, anne-babanın, hatta bireyin borcudur. Nogay dili üzerinde çalışan bilim adamları, öğretmenler, öğretim üyeleri, devlet ve sivil toplum çalışanları, Nogay dilinin geleceği hakkında endişe duyanlar, Nogay dili için önemli gördükleri ve gerçekleştirilmesi mümkün olan kullanım alanlarını belirlemişlerdir. Şu an bunu hayata geçirme çalışmalarını sürdürmektedirler. Aile dışında Nogay dilinin korunmasına ve gelişmesine katkı sağlayacak alanlar şunlardır:

- Milli eğitim: Okullarda (kreşler dahil) şu an 3-5 saat olan ana dili dersleri haftada en az 6-8 saate çıkartılmalıdır.
- Kitap yayımlanması: Bugün Nogayların yaşadığı bölgelerde ders kitaplarına, ana dili öğrenim programlarına, öğretmenler için yardımcı ders kitaplarına, edebi eserlere büyük ihtiyaç vardır.
- Ana dili öğretmeni yetiştirilmesi: Günümüzde Nogay okulları için öğretmenler, Karaçay-Çerkes ve Dağıstan devlet üniversitelerinde ve Çerkessk Pedagoji ve Terekli-Mekteb Pedagoji kolejlerinde yetiştirilmektedir.

- Haberleşme araçlarının genişletilmesi.
- Nogaycanın anadili statüsünde değerlendirilmesini sağlamak ve propagandasını yapmak.
- İnternet, sosyal medya gibi modern teknolojik iletişim imkânlarını kullanmak.
- Türk dünyası ile ortak kültürel projelerin artırılması: Türk dünyasında bilim ve kültür alanlarında ortak ilişkiler ve projeler Türkoloji araştırmalarının güçlenmesini sağlamaktadır.

1994-1995 yıllarında Ankara’da TİKA ve Türk Dil Kurumu yönetiminde “Ortak Türk grameri”, “Ortak Türk sözlüğü” projeleri yapılmış, bu iki projede de Nogay Türkçesi sözlüğü ve grameri geniş şekilde yer almıştır. Aynı zamanda bu projede çalışan Türkiye dışından gelen bilim insanları ile Türk bilim insanları Prof. Dr. Emine Gürsoy yönetiminde “Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu”nu hazırlamışlar ve yayımlamışlardır (bk. Bulgarova, 1997).

Nogay dili üzerine çalışan Türkiye vatandaşı genç araştırmacılar Dilek Ergönenç ve Birsal Karakoç Nogay dilinin incelenmesinde önemli katkıda bulunmaktadır (bk. Ergönenç, 2009; Karakoç, 2002, 2005). Nogay Türkologlar Türkiye’de yapılan konferanslarda, şölenlerde, sempozyumlarda Nogay dilinin çeşitli konularını ele almakta, raporlarında Nogay halkı, tarihi, dili ve edebiyatı hakkında bilgi vermektedirler.

Türkiye’de 2002 yılında Nogay halkı için önemli olan “Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi: Nogay Edebiyatı” yayımlanmıştır. Bu eserin hazırlanmasında Nogay türkologlarla beraber Türk bilim adamları da çalışmışlardır (bk. Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, 2002). Ortak bilimsel projeler sayesinde Nogay bilim adamları Nogay dili tarihinin ve Nogay toplumsal tarihinin hazırlanmasında, hem Türkiye’deki, hem de diğer ülkelerdeki arşivlerde bulunan kaynakları kullanabileceklerdir.

Türk Dünyası için ortak sözlükler, gramer ve ders kitapları yayımlamak için koordinasyon merkezleri, yayınevleri, basımevleri kurulması önemlidir. Dilin kullanım alanlarının genişletilmesi için önemli olan bütün gayret ve teşebbüslerin devlet tarafından desteklenmesi gereklidir. Nogay dili ile kültürünün korunması ve yaşatılması için devlet tarafından verilecek desteklerin akıllıca kullanılması ve bu desteklerin zamanla artırılması yolunda çalışmalar yapılması ortak görevdir.

Kaynakça

Ajbasova E. S. & Sikaliyev A. I. (1986). Sostojanie i perspektivy razvitiya nogajskogo filologii: *Sovetskaja tjurkologija* 3. Baku, 61-68.

Baskakov N. A. (1940). *Nogajskij jazyk i ego dialekty*. Moskva, Leningrad.

Baskakov. N. A. (1957). *Russko-nogajskij slovar*. Moskva.

Baskakov. N. A. (1963). *Nogayşa-oryşsa sözlik*. Moskva.

Birabasova M. A. (2000). *Sintaksis nogajskogo jazyka*. Stavropol’.

Bulgarova M. A. (1999). *Nogajskaja toponimija*. Stavropol’.

Bulgarova M. A. (1997). Nogay Türkçesi Gramer Terimleri: *Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu* (Haz. Emine Gürsoy Naskali) Ankara.

- Bulgarova M. A. (2007). Social'nye funkcii sovremennogo nogajskogo jazyka i dinamika perspektivy: *Sovremennoe položeniye i perspektivy razvitija nogajskogo naroda v XXI veke. Materialy Meždunarodnoj naučno-praktičeskoj konferencii 2-4 .10. 2006.* Sankt-Peterburg, 121-125.
- Ergönenç Akbaba, Dilek (2009). *Nogay Türkçesi Grameri. Ses ve Şekil Bilgisi.* Ankara.
- Kalmykov, İ. H & R. H. Kereytov & A. İ. Sikaliev (1988). *Nogaytsı. Çerkessk.*
- Kalmykova S. A. 1965. *Aknogayskij dialekt nogajskogo jazika.* Avtoref. kand. diss. filol. nauk. M.
- Kalmykova S. A. & Sarueva M. F. (1973). *Grammatika nogajskogo jazyka. Fonetika i morfologija.* Çerkessk.
- Karakaev Y. I. (2000). *Arxaiceskaja leksika nogajskogo jazyka.* Avtoref. kand. diss. Kazan.
- Karakoç Birsal (2002). *Nogayca ve Türkiye Türkçesinde Tümleç Yan Cümlelerinde Yüklemeleştiriciler: Demir, N. & Turan, F. (yay.) Scholarly depth and accuracy. A Festschrift to Lars Johanson. Lars Johanson Armağanı.* Ankara, 193-215.
- Karakoç, B. (2005). *Das finite Verbalsystem im Nogaischen.* (Turcologica 58), Wiesbaden.
- Kazalieva K. N. (2007). Etničeskaja identiçnost' nogaycev Rossii: *Sovremennoe položennie i perspektivy razvitija nogajskogo naroda v XXI veke. Materialy Meždunarodnoj naučno-praktičeskoj konferencii 2-4 .10. 2006.* Sankt-Peterburg, 5-13.
- Kukaeva S. A. (2005). *Zemledel'çeskaja leksika nogajskogo jazyka.* Avtoref. kand. diss. kand. filol. nauk. Mahaçkala.
- Kurmanseitova A. H. (1996). *Bajterektij bajlygy.* Çerkessk.
- Sujunova N. H. (2006). *Nogajskaja poezija XX veka.* Moskva.
- Trepavlov V. V. (2001). *Istorija nogajskoj ordy.* Moskva.
- Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi: Nogay Edebiyatı. 21. cilt.* (2002). (Düzenleyenler: M. A. Bulgarova, A. H. Kurmanseitova, N. H. Sujunova). Ankara.
- Valihanov Ç. (1961). *Sobranie soçinenij. T.1.* Alma-Ata, 358-388.